

הלגיון הערבי לקראת מלחמת העצמאות

יונה בנדמן*

שירותים משלה. לצידה הוקמו 16 פלוגות משמר עצמאיות, שאליהן גויסו כפריים ועירוניים, שהועסקו בתפקידי שמירה על מחנות ומתקנים צבאיים בריטיים ברחבי סוריה, עיראק וא"י. בסמוך לתום מלחמה"ע השנייה שירתו בלגיון כ-8,000 איש, ועליהם יש להוסיף את המשטרה האזרחית, אשר הייתה נתונה לפיקוד מפקדת הלגיון.

הלגיון הערבי 1945 — 1947

ביכרונותיו קובע גלאב פחה, כי מצבת הלגיון הצטמצמה משיא של כ-8,000 איש בתום מלחמה"ע לכ-6,000 איש בשלהי 1947 — לא כולל "משמר המדבר" והמטרה האזרחית. לדבריו, לא היה צמצום במצבה של החטיבה הממוכנת, שנותרה עם שלושה גדודים מלאים, אלא בפלוגות המשמר העצמאיות, שמספרן ירד לעשר ומרביתן אמורות היו להתפרק באחד באפריל 1948 — תחילתה של שנת התקציב החדשה (לדבריו, סוכם התקציב לשנת הכספים 49/48 עוד באוקטובר 1947, עת מלחמה בא"י לא נצפתה; ולכן קוצץ נתח הלגיון בתקציב, דבר שאמור היה לגרום בעקבותיו את פירוק פלוגות המשמר). אולם דומה, כי גלאב אינו מדייק, ולא במקרה. שכן, אחד מסימני ההיכר הבולטים, העולים בבירור למקרא ספרו השני, "חייל עם הערבים", הוא הניסיון המכוון להמעיט בכוחו הכמותי של הלגיון הערבי ובאופן זה להאדיר מאוחר יותר את הישגיו בשדה הקרב. בפועל, מנתה מצבת הלגיון בדצמבר 1947 לפחות 8,800 איש ובכללם כ-250 קצינים (ומתוכם כארבעים קצינים בריטיים) וכמה עשרות בדרגות בריטיים. סד"כ הלגיון כלל:

★ חטיבה (בריגדה) ממוכנת: שלושה גדודים (רגימנטים), שנקראו אמנם ממוכנים, אבל היו, למעשה גדודי חי"ר ממונעים במשאיות. כדוגמת המבנה הבריטי המקובל, כלל כל גדוד חמש פלוגות (גונדות): פלוגת מפקדה, שלוש פלוגות חי"ר ממונע ופלוגת משורינים מסוג "דיימלר" או

זירה להם את ייחודם המסורתי כמאבטחי שירות; תפקיד שנלקח מהם הודות לציוויליזציה והשלטון הריכוזי, שהלך והתחזק בעבה"י החל מאמצע שנות העשרים.

בשנים הבאות עלה במהירות מספר המתגייסים ללגיון, במיוחד מקרב הבדווים, כך שערב מלחמה"ע השנייה מנה כ-1,350 איש. כאלף מהם נמנו עם המשטרה האזרחית של האמירות והשאר אורגנו ב-1938 ככוח צבאי מדברי ניד, שנועד, במקורו, למנוע הסתננות של כנוניות מזוינות מארץ ישראל לשטח האמירות. באפריל 1939, עם התפטרותו של פיק, מונה גלאב למפקד הלגיון.¹

מלחמה"ע השנייה גרמה להתפתחותו ולהתעצמותו המהירים של הלגיון. הכוח המדברי הנייד השתתף בדיכוי מרד ראשיד עלי בעיראק (מאי 1941) ובכיבוש סוריה מידי כוחות צרפת של וישי (יוני — יולי 1941). הגם שחלקו הממשי של הלגיון בשדה הקרב היה קטן מאוד, תרמה השתתפותו ביצירת מה שמוכר כ"אגדה של הלגיון הערבי", אשר טופחה בספרו הראשון של גלאב, "סיפורו של הלגיון הערבי", שהתפרסם כמה שנים מאוחר יותר. מכל מקום, העובדה — שהאמיר עבדאללה היה היחיד מבין שליטי ערב, אשר מפרוץ מלחמה"ע הצהיר בפומבי על נאמנותו לבריטניה וכוחותיה השתתפו במלחמה לצידה — גרמה לכך, שנמשלת בדיכוי הכירה בערך הפוליטי, כמו גם הביטחוני, מוגבל ככל שהוא, של עבה"י בראשותו של עבדאללה ובכלל זה של צבאו. במימונה של בריטניה, התעצם הלגיון והפך בסיומה לחטיבת חי"ר ממוכנת (קרי, ממונעת) ולה שלושה גדודים על טהרת הבדווים, ללא יחידות מסייעות ויחידות

ראשיתו של הלגיון הערבי בשנת 1921, כאשר איחדו הבריטים חיל ניד קטן, "כוח העתודה", שהוקם על ידם כשנה קודם לכן, עם משטרת אמירות עבר-הירדן למסגרת אחת, בפיקודו של הקפטן פיק (F.G. Peake). בגלגולו הראשון היו בלגיון הערבי כפריים ותושבי עיירות בלבד, כשתפקידו הראשי היה להגן על התחום הנושב מפני חדירתם של נוודים מהמדבר. ב-1926 פורקה מסגרת זו ובמקומה באה הז'אנדרמריה הארץ-ישראלית, שהעתיקה את מפקדתה ממחנה סרפנד (צריפין) לזרקא, מזרחית לרבת-עמון, והסבה את שמה ל"חיל הספר לעבר-הירדן" והייתה נתונה לפיקוחו הישיר של הנציב העליון בירושלים.

בגלגולו השני הוקם הלגיון ב-1931 על ידי קצין בריטי, שרכש ניסיון בפעולה בקרב הבדווים של עיראק, ג'והן גלאב (John Bagot Glubb).² גלאב הובא לעבה"י כסגן מפקד הלגיון וכאחראי לטיפול בענייני הבדווים ובמניעת התפרצותם מסעודיה. הגרעין של הלגיון במה-דורה המחודשת היה יחידה בדווית, "סיירת המדבר", שמנתה כמאה איש. תפקידה היה, לכאורה, לקיים את השלום בין הנוודים. אך, בפועל, נועדה לספק לבדווים, שהגיעו לסף רעב בשנות הבצורת שפקדו את עבר-הירדן, מחיה בכבוד, תוך שהח-

* המאמר מתבסס בחלקו על עבודה מקיפה יותר בנושא "פינוי הכוחות הבריטיים מארץ-ישראל (דצמבר 1947 — יוני 1948)". האמורה להתפרסם ע"י "המכון לחקר כוח המגן", די טבנקין, אפעל. המחבר מבקש להודות למנהל המכון, זאב צור, על שהתיר לו להשתמש בחלק מהחומר ולפרסמו ב"מערכות".

(1) תרגום של המונח האנגלי Arab Legion; הערבים קראו לו אלג'יש אלערבי — הצבא הערבי.
(2) הוא גלאב פחה שכונה בערבית אבו-חניק (בעל הלסת — על שם הצלקת בלסתו וזכר לפציעתו בחיית צרפת במלחמת העולם הראשונה), או אבו-פארס — על שם בכורו, כפי שכונה על ידי חייליו.

(3) באחד במרס 1956 הוא הודח בלחץ החוגים הפררנאצוריסטיים בירדן, והצטווה לעזוב את הממלכה.

מפקד הלגיון גלאב פחה בשיחה עם ראש ממשלת ירדן תופיק אבו-אל-הודא

העצמאית במצרים ובמידה פחותה גם בעיראק, הגיעה ממשלת בריטניה למסקנה, שעליה לחזק את עבדאללה – השליט הערבי היחיד, שגילה נאמנות בלתי-מסויגת לבריטניה. הביטוי הרשמי הראשון לכך ניתן בחוזה (שנחתם ב-22 במרס 1946), שביטל את המנדט הבריטי על עבה"י, והעניק לאמירות ריבונית, הגם בתנאים שהשאירו בידי הבריטים את הבקרה הכספית ואת השליטה הצבאית. משעמדה בריטניה בפני פינוי א"י, דומה, כי גדל עוד יותר משקלו של המלך עבדאללה בעיניה, שכן באמצעותו חשבה לקיים מקצת האינטרסים שלה, לפחות בחלק מא"י.

ב-25 בינואר 1948 הגיעה ללונדון משלחת עברירדנית ובראשה ראש הממשלה תופיק אבו אלהדא. השתתף בה גם מפקד הלגיון. לכאורה הגיעה המשלחת ללונדון כדי לדון בתיקונים לחוזה משנת 1946. אולם בפועל – כדי לדון עם הבריטים על עתיד א"י, לאחר תום המנדט. בשיחות עם שר החוץ בוין, קיבלו הירדנים את אישורו לכך שהלגיון

★ מרכז לאימון טירונים ובו כ-2,000 טירונים בשלבים שונים של הכשרה ואימון.

בנוסף פקדה מפקדת הלגיון, כאמור, גם על "משמר המדבר", שמנה 400 – 600 חיילים, והופקד על סיורים לאורך הגבול עם סעודיה ועל אבטחת צינור הנפט כרכוך-חיפה, שעבר במדבר הצפוני-מזרחי של הממלכה. כן פקדה מפקדת הלגיון על המשטרה האזרחית (גופים אלה לא נכללו במצבה של 8,800 איש). במחצית הראשונה של 1948 עבר הלגיון הערבי תהליך משמעותי של התעצמות כמותית ואיכותית כאחד. זו הייתה התעצמות, שנבעה במישורן מהחלטת ממשלת בריטניה לסיים את המנדט בא"י, ולפנות את כוחותיה המזוינים מהארץ. ההתעצמות נעשתה בעידוד המלא של ממשלת בריטניה, ובסיועה הפעיל.

התעצמות הלגיון (דצמבר 1947 – מאי 1948)
על רקע התחזקות ההכרה לאומית

"סטגהאונד". כל משוריין נשא תותח של 2 או 6 פאונד ושני מקלעים בינרניים "בראונינג". מצבת כוח האדם הממוצעת בגדוד הייתה כ-760 איש (ככל הנראה, כעשרה אחוזים מתחת לתקן), שגויסו בעיקר מקרב הארכלוסיה הברזית של הממלכה. החטר בה חסרה יחידות מסייעות ויחידות שירותים, שקיבלה מהצבא הבריטי.

★ 15 פלוגות משמר, או "חיל מצב" ועוד שתי פלוגות ביטחון (זיאג' דרמריה), המאורגנות בשני אגדים (Garrison Groups): אגד 1 ובו 6 פלוגות משמר (פלוגות 2, 4 – 8) ופלוגת ביטחון 1; אגד 2 ובו 9 פלוגות משמר (1, 3, 9 – 15) ופלוגת ביטחון 2. אלו פלוגות חי"ר ניח, שנועדו לשמור על מחנות ועל מתקנים. החיילים צוידו בנשק אישי, מקלעים קלים "ברן" ומרגמות 2 אינטש. רמת האימון שלהם הייתה נמוכה בהרבה מרמת החיילים בגדודים הממוכנים. כל פלוגה מנתה, בממוצע, כ-175 איש, שגויסו בכפרים ובעיירות.

יכבוש את השטחים של א"י, שהוקצו בתכנית החלוקה למדינה הערבית וגובי לים בעבה"י (אין זה מן הנמנע שדובר גם על שטחים נוספים — בנגב ואולי גם בכיוון חיפה). זה היה ביטוי מובהק למפגש בין שאיפות הטיפול של המלך עבדאללה לבין הדרך בה ראה שר החוץ בוויין אפש"רות להמשיך ולקיים לפחות מקצת מהאינטרסים הבריטיים באזור. המפגש לא תאם במלואם את האינטרסים של כל אחד מהצדדים, שלא היו בהכרח זהים בכל. אך ודאי שהמשותף היה גדול מהמפריד. ביטוי מובהק להערכה בדבר קיומו של מפגש אינטרסים כזה ניתן למצוא בדיווח, ששלח אליהו ששון (מי שעמד בראש המדור לעניינים ערביים במחלקה המדינית של הסוכנות היהודית בירושלים) למשה שרתוק בניוירוק, ב-22 באפריל:

מקור ערבי מוסר, כי פלישתו של צבא עבה"י לא"י נעשת בהסכמת הבריטים ובמטרה להסתייע בו [בצבא עבה"י]... כדי לשמור על התחבורה שלהם בין הים התיכון לבין מפרץ עקבה והמפרץ הפרסי, שהשמירה עליהם היא כנראה חלק מהאינטרסים הבריטיים בחלק זה של העולם. לפי תכנית זאת, יצטרך הלגיון לשמור: א) על התחבורה בין חוף עזה לבין גשר אלנבי בדרכים הבאות: עזה, בארשבע, חברון, ירושלים, גשר אלנבי. ב) על התחבורה בין נמל חיפה לבין נהריים. באמצעות השמירה על התחבורה בין עזה לבין גשר אלנבי יעזור הלגיון הערבי, בעקיפין, לבריטים בשני דברים חשובים אחרים: א) לקיים דרך הנגב את הקשר בין הצבא הבריטי, שחונה כיום בתעלת סואץ וברפיח, לבין עקבה. ב) לשמור על החלק הערבי של ירושלים ועל המקומות הקדר שים שבו, מבלי להזדקק לכוחות בין-לאומיים, או להתערבותה של איו מדינה ערבית [אחרת] בעניין זה.

החוזה החדש, שנחתם ב-15 במרס 1948, החליף את החוזה הקודם משנת 1946. אמנם, החוזה החדש לא שינה מהר תית את יחסי התלות של עבה"י בבריט"ניה, אך הוא נתן תוקף מחדש להתחייבות של בריטניה לספק אמצעי לחימה, תחמושת וציוד אחר ללגיון הערבי, לדאוג לאימונו ולהכשרתו (סעיף 6 בנספח לחוזה), כמו גם להמשיך ולהע"ק סיוע כספי לצרכי החזקת הלגיון

(איגרת 5, שצורפה לחוזה). הסיוע הכספי אמור היה להסתכם בשנת 49/48 בשני מיליון ליש"ט לפחות.

בפברואר 1948 הוקם גדוד חי"ר רביעי — גדוד 4. לדברי גלאב, היוו ארבע פלוגות משמר את הבסיס לגדוד החדש, אשר לדבריו לא הספיק להשלים, עד להתחלת הפלישה ב-15 במאי, אפילו סדרת אימרים ברמת הגדוד. אולם דומה, כי גם במקרה זה לא דייק גלאב. שכן, במועד שנקב עדיין נמצאו פלוגות המשמר בא"י (הפלוגות הראשונות חזרו לעבה"י רק במהלך חודש מרס). לכן, נראה, כי כוח האדם לגדוד זה נלקח מבסיס הטירונים המרכזי של הלגיון, מקרב מגויסים שסיימו את שלב האימון הבסיסי.

הקמת הגדוד הרביעי גררה בעקבותיה ארגון מחדש של הכוחות. הוקמה מפח"ט שנייה — חטיבה ממוכנת 3 — שפקדה על גדוד 2 הוותיק ועל גדוד 4. מפקדת החטיבה הוותיקה (חטיבה ממוכנת 1) פקדה מאז ואילך על גדוד 1 וגדוד 3 בלבד. שתי החטיבות הושמו תחת פיקודה של מפקדת דיוויזיה 1, מסגרת חדשה שהוקמה בחודשים הראשונים של שנת 1948, וכמפקדה מונה זעים (בריגדיר) נורמן לאש (N.O. Lash). הקצין הבריטי הבכיר בלגיון אחר גלאב.

בשבוע האחרון לפני הפלישה לא"י, אורגנו תשע פלוגות משמר, שסיימו תפקידן בארץ, בשני גדודים נוספים: גדוד 5 התארגן בהרי השומרון וגדוד 6 של עבדאללה אל-תל — באזור ירדן.

במחצית הראשונה של 1948 קלט הלגיון כמויות ניכרות של אמצעי לחימה. בולטים במיוחד 60 משוריירי נים חדשים, שקיבל בחודש פברואר, ולפחות 24 תותחי שדה 25 פאונד, שאותם משך בחודש מרס ממחנה טירה, שבו נמצא המחסן הגדול ביותר בא"י של ציוד צבאי (614 Advance Ordnance Depot).

עד לסוף 1947 חסר הלגיון יחידות מסייעות ויחידות שירותים, ונשען על המערך הלוגיסטי של הצבא הבריטי בא"י. בד"בבד עם התחלת הפינוי של הבריטים מהארץ, החל מאמץ מזורז להקים שירותי עזר ומערך לוגיסטי ללגיון, כדי שיוכל לפעול עצמאית. בישיבת מטה מפקדת הכוחות הבריטיים בא"י, בסוף ינואר 1948, הוחלט להעביר לרשות הלגיון ממחסני הצבא בארץ חלקי חילוף לרכב, בכמות שתספיק לשנתיים. כמה שבועות מאוחר יותר אישר המטה להעביר ללגיון

ציוד ואספקה לשמונה חודשים. כן קיבל הלגיון את מחסני הרכב הממוכן, את מחסני הציוד הכללי, את המבנים ואת בתי המלאכה של חיל הספר, שפורק בחודשים ינואר — מרס 1948. אשר לתח"מושת, סיכם מטה מפקדת הכוחות, עוד באמצע ינואר 1948, שכל עודפי התח"מושת של הצבא בארץ, ובמיוחד תחמושת נק"ל, יועברו לרשות הלגיון. ההחלטה לא אושרה ע"י מפקדת הכוחות הבריטיים במזרח התיכון, אולם בסופו של דבר קיבל הלגיון כמויות ניכרות של תחמושת מהמחסנים המתפרקים בא"י. (אפילו גלאב נאלץ להודות, שלקראת פרוץ המלחמה היה ללגיון מלאי "סביר", כלשונו, של תחמושת קלה. לדבריו, חסר הלגיון מלאי מספיק של פגזים לתותחים ולמרגמות).

מטבע הדברים נתקלה הקמת המערך הלוגיסטי במחסור באנשי מקצוע בעלי הכשרה מתאימה, אשר הוחרף בגלל העדר כמעט מוחלט של תשתית טכנולוגית בעבה"י. מפקדת הכוחות הבריטיים נחלצה לסייע ללגיון במציאת כוח אדם מיומן, בכך שפנתה בחזור לחיילים המשרתים בארץ בהצעה להתנדב לשרת ביחידות המקצועיות החדשות שהוקמו בלגיון. בחזור צוין, שעל המתנדבים

טבלה 1: סד"כ ומצבת כלי נשק עיקריים של הלגיון

אוקטובר מאי		
1948	1947	
3-2	1	חטיבות
6	3	גדודי חי"ר
	אין	משוריירים
72	נתונים	נרשאי תותח
	אין	משוריירי
52	נתונים	סיור
		תותחים
24	—	25 פאונד תותחים נ"ט
38	12	6 פאונד מרגמות
	אין	3 אינטש מקלעים
40	נתונים	קלים ("ברן") מקלעים בינר
334	(?)30	ניים "ויקס" רובים
(?)22	43	תמ"קים
7,359	6,946	"תומפסון"

ליגיונרים במצעד

בסוף אוקטובר 1947 בפרלמנט בלונדון. בתשובה לשאלתה בעניין זה אמר תת-שר המדינה לענייני חוץ, כריסטופר מאיהו (Mayhew), כי הלגיון נמצא בא"י ב"השאלה"; אמנם בלא שנחתם על כך הסכם רשמי, אבל בהסכמתו המלאה של המלך עבדאללה. מאיהו הוסיף: "אותו חלק של הלגיון הנמצא בא"י נתון לפיקודו של המפקד הכללי של הכוחות בא"י, היחידות אלה מגלות נאמנות מלאה למדיניותה של הממשלה". בנימוק זה השתמשה ממשלת בריטניה גם כשנדרשה להסביר באו"ם את הסיוע שהושיטה להתעצמות הלגיון ולחימושו. נציג המשלחת הבריטית טען במועבי"ט, כי הלגיון הערבי מועסק בא"י כחלק מכוחות הביטחון, הנתונים לפיקודו של המפקד הבריטי העליון, וכדי שהלגיון יוכל למלא את תפקידו בשמירה על הביטחון, על בריטניה "לספק לו את הנשק הדרוש". הייתה לא מעט מהתחסדות בדבריו, שאותם הגדיר דובר הסוכנות היהודית, באיגרת מחאה שהעביר לאו"ם, "בלתי מתקבלים לחלוטין על הדעת". כוחות הלגיון בארץ חולקו בין הפיקודים הצבאיים והושמו ת"פ העוצבה

הגדודים של החטיבה הממוכנת ו-17 מתוך 17 פלוגות המשמר. סך הכל – כ-4,600 קצינים ובר"א מתוך מצבה כוללת של כ-8,800 איש. אלה היו חלק מסדר"כ הכוחות הברזיטיים בארץ, ונתונים לפקודתו של המפקד הכללי של כוחות בריטניה בא"י ובעבה"י (General Officer Commanding, British Troops in Palestine and Transjordan). השמטת "עבר-הירדן" מתוארו, בקיץ 1947, לא גררה בעקבותיה שינוי כלשהו במעמד של הלגיון. הלכה למעשה זה הוגדר בישיבה של מטה מפקדת הכוחות בא"י באופן הבא: "למטרות אופרטיביות נתון הלגיון הערבי ת"פ הי"מפקד הכללי של הכוחות בא"י; מכל בחינה אחרת זו חטיבה עצמאית". העובדה, שגלאב נזקק לאישור מוקדם של מפקד הכוחות בא"י, גנרל מקמילן (MacMillan), כדי להעביר לבאר-שבע מחלקה מפלוגת משמר שהוצ"בה בחברון, ממחישה זאת היטב. שאלת מעמדו החוקי של הלגיון בא"י, מאז בוטל המנדט הבריטי על עבה"י (מרס 1946) עלתה

להיות סמלים ביחידות טכניות-מקצועיות מתאימות בצבא הבריטי וכי מבוקשים במיוחד נשקים, חשמלאים, מכונאים וטכנאי אלחוט. טבלה 1 ממחישה היטב את הגידול המהיר, שחל בחודשים הראשונים של 1948 בלגיון. סדר"כ חיל המשלוח העבר-ירדני כלל ב-15 במאי את הכוחות האלה: מפקדת דיוויזיה 1; גדוד שדה חת"מ (24 קנים); חטיבה ממוכנת 2 (גדודים 1, 3); חטיבה ממוכנת 3 (גדודים 2, 4); חטיבה 4 (גדודים 5, 6); ולפחות 4 פלוגות חי"ר (משמר) עצמאיות. בכוח היו 9,050 חיילים.

היערכות הלגיון בא"י

יחידות של הלגיון נמצאו בא"י מאז תום מלחה"ע השנייה. ככל שגדל העומס המבצעי על הכוחות הבריטיים (מניעת העפלה, לחימה בכוח המגן ובארגוני "הפורשים", אבטחת התנועה בעורקי התחבורה הראשיים ועוד), גדל מספר יחידות הלגיון, שהוצבו בארץ ומילאו תפקידי שמירה ואבטחה על מחנות, על מחסנים ומיתקנים. בסוף 1947 נמצא בארץ רוב הכוח המבצעי של הלגיון; שניים משלושה

הלגיונרים בעבר הירדן — הסוכנות היהודית נאבקה על מנת להוציאם מארץ ישראל

המוליך לבית-לחם) ובהר הצופים, ומחלקה תורנית ביריחו, כסיוע בביקורת המעבר בגשר אלנבי. 620 מחיילי הלגיון נמצאו בירושלים.

פיקוד-משנה עזה (באחריות חטיבה ממונעת 61): שתי פלוגות משמר מאגד פלוגות משמר 2 בשמירה ובאבטחה של המחנות ברפיח ובדמרה (כיום קיבוץ ארוז). בפיקוד-משנה עזה נמצאו כ-500 מחיילי הלגיון.

פעילות הלגיון ומאבק הסוכנות לסילוקו

ההיערכות של יחידות הלגיון בארץ, בתוך ערים בעלות אוכלוסיה מעורבת (חיפה, ירושלים), בסמוך ליישובים יהודיים ולכבישים הראשיים, טמנה בחובה סכנה של התנגשויות עם האוכלוסיה היהודית, אפילו בתקופה של רגיעה יחסית. קל וחומר משגברה המתחוות, בעקבות פרסום דו"ח אונסקו"פ (31 באר-גוסט 1947) ובעת הדיונים באו"ם, שהסת-יימו בהחלטה על חלוקת ארץ-ישראל (29 בנובמבר 1947).

מראשית סתיו 1947 הגבירה הסוכנות היהודית את מאמציה, בניסיון לשכנע את ממשלת בריטניה בלונדון ואת ממשלת

ככל הנראה, בגשר דמיה ובגשר שייח' חוסיין. בסה"כ נמצאו במרחב פיקוד הצפון כ-2150 מאנשי הלגיון.

פיקוד הדרום (באחריות דיוויזיה חי"ר (1):

גדוד ממוכן 3 ת"פ חטיבת חי"ר 3 מדיוויזיה 1. מפקדת הגדוד, פלוגת המפקדה ועוד פלוגה במחנה תל-ליטווינסקי (כיום תל-השומר), שתי פלוגות בעקיר (תל-נוף) והפלוגה הרביעית במחנה 518 — אלג'יה (כיום מושב גיאה, שבנגב הצפוני, כ-3 ק"מ מצפון מערב לתל-מייפה).

אגד פלוגות משמר 2: מפקדת האגד ועוד שתי פלוגות בסרפנד (כיום צריפין), בשמירה על מחנה מפקדת הדיוויזיה ועל המחסנים הרבים שנמצאו במחנה; שתי פלוגות (אחת מהן מאגד מס' 1) במחנה 507 שבואדי צראר (נחל שורק) לשמירה על מחסן התחמושת המרכזי בא"י.

במרחב פיקוד הדרום נמצאו בסה"כ כ-1330 מחיילי הלגיון.

פיקוד-משנה מזרח-ירושלים (באחריות חטיבת חי"ר 2): שלוש פלוגות מאגד פלוגות משמר 2 במחנה "אלעלמייך" (במבואה הדרומי של העיר, מצידו הכביש

הבריטית הבכירה, שהייתה אחראית מבחינה אופרטיווית על הפיקוד. לקראת סוף 1947 הוצבו יחידות הלגיון כדלקמן: פיקוד הצפון (באחריות דיוויזיה מוסטת 6):

מחוז חיפה: אגד פלוגות משמר 1, ת"פ חטיבת צנחנים 1. מפקדת האגד נמצאה במחנה בת-גלים ושש פלוגות המשמר בנוה-שאנן, באחווה, בבת-גלים, באזור בת-הזיקוק, בנשר ובכורדני. פלוגות המשמר השתלבו בשמירה על המתקנים והמחנות הצבאיים הרבים שנמצאו בחיפה ובמפרץ ובאבטחתם, במיוחד מפני גניבות.

מחוז הגליל: גדוד ממוכן 1, ת"פ חטיבת צנחנים 3. משימת הגדוד לסייר לאורך צינור הנפט — מהירדן ועד לבתי הזיקוק. מפקדת הגדוד ופלוגת המפקדה נמצאו בכפר-ילדים (מחנה 201) בסמוך לעפולה-עלית ובסיסים של פלוגות הגדוד היו במחנה ג'למה (מחנה קו צינור הנפט מס' 5), במחנה ישראל — בשלושה ק"מ מדרום מזרח לתל-עדשים (מחנה קו צינור הנפט מס' 2) — ובמחנה 221 שבואדי בירה — כיום נחל תבור (מחנה קו צינור הנפט מס' 1). הפלוגה הרביעית הוצבה

טבלה 2: מיקום יחידות הלגיון הערבי

28 בדצמבר 1947	21 בפברואר 1948	24 במרץ 1948	אמצע אפריל 1948	13 במאי 1948
חטיבה ממוכנת 1 גדוד ממוכן 1 מפקדת הגרוד ופלוגת מפקדה פלוגה 1 (משוריינים) פלוגה 2 פלוגה 3 פלוגה 4 (פחות מחלקה) מחלקה	כפר ילדים (מחנה 201) ג'למה מחנה ישראל ואדי בירה	כפר ילדים (מחנה 201) ג'למה מחנה ישראל רמת דוד (מחנה) צינור הנפט במקומה (?) פונתה לעבה"י (?) אירכיד	הגרוד פונה, או נמצא בשלבים האחרונים של הפינוי עבה"י	ח'או (עבה"י) רמאללה ח'או ח'או
גדוד ממוכן 2	אירכיד (עבה"י)			ח'או — עבה"י
גדוד ממוכן 3 מפקדת הגרוד ופלוגת מפקדה פלוגה 1 (משוריינים)	תל ליטוניסקי עקיר	בית נבאללה עקיר	בית נבאללה ואדי צראר (מחנה 507)	ח'או
פלוגה 2 פלוגה 3 פלוגה 4 (פחות מחלקה) מחלקה	תל ליטוניסקי אלג'יה (מחנה 518) עקיר אלג'יה (מחנה 518)	בית נבאללה אלג'יה (מחנה 518) בית נבאללה אלג'יה (מחנה 518)	הגרוד פונה, או נמצא בשלבים האחרונים של הפינוי	
פלוגות משמר אגד פלוגות משמר 1 מפקדת אגד פלוגות משמר 1 פלוגת משמר 2	בת-גלים נוה-שאנן	בת-גלים נוה-שאנן	בת-גלים נשר (מחנה 145)	דמיה — ג'יפטליק (בגרוד 6) עבה"י (עצמאית) שכם (בגרוד 5) יריחו (בגרוד 6) אינה נזכרת
פלוגת משמר 4 פלוגת משמר 5 פלוגת משמר 6 פלוגת משמר 7 פלוגת משמר 8 פלוגת ביטחון 1	נוה-שאנן כורדני (מחנה 190) ואדי צראר חיפה — אחוזה (מחנה 158) חיפה — בתי הזיקוק נשר (מחנה 145)	נוה-שאנן כורדני (מחנה 190) ואדי צראר אחוזת (מחנה 158) בתי הזיקוק נשר (מחנה 145)	עבה"י שכם עזה עבה"י עבה"י חיפה/חוף ח'יאט (מחנה 179)	קעת הירדן (בגרוד 6) יריחו (בגרוד 6) לא נזכרת לא נזכרת עבה"י טייבה (בגרוד 5) לא נזכרת
אגד פלוגות משמר 2 מפקדת אגד פלוגות משמר 2 פלוגת משמר 1 פלוגת משמר 3 פלוגת משמר 9 פלוגת משמר 10	סרפנד (מחנה 459) סרפנד (מחנה 468) עבה"י ירושלים (מחנה) "אלעלמיין" דמ'ה; פחות מחלקה ברפיח	סרפנד (מחנה 459) סרפנד (מחנה 468) עבה"י "אלעלמיין" בלי שינוי	סרפנד (מחנה 459) סרפנד (מחנה 468) עבה"י "אלעלמיין" עבה"י	לא נזכרת לא נזכרת עבה"י טייבה (בגרוד 5) לא נזכרת
פלוגת משמר 11 פלוגת משמר 12 פלוגת משמר 13 פלוגת משמר 14 פלוגת משמר 15	רפיח ואדי צראר (מחנה 507) — (פחות 2 מחלקות) הר הצופים, מחלקה בגשר אלנבי ומחלקה בלח סרפנד (מחנה 463) עבה"י	רפיח ואדי צראר (מחנה 507) ירושלים — הר הצופים מחלקה בגשר אלנבי (?) מחלקה בלח (?) סרפנד (מחנה 463) עבה"י	רמאללה חברון, פחות יחידות משנה בחלחול, בדהריה ובבאר-שבע עבה"י	רמאללה (בגרוד 5) חברון (בגרוד 6) ג'יסר אל מג'אמע (עצמאית) לא נזכרת עבה"י (עצמאית) רמאללה (בגרוד 5)
פלוגת ביטחון 2	ירושלים, פחות מחלקה בבית ג'לה	בלי שינוי	(פחות מחלקה) בהר הצופים, מחלקה בבית ג'לה	

מקורות: 1. ארכיון צה"ל.
2. עבראללה אל-תל, עמ' 44-45.

• הסימן (?) הוא הסתייגות של כותב העבודה.

המנדט בירושלים להודרו ולהוציא את הלגיון מתחומי א"י ולהחזירו לעב"ה. בן-גוריון העלה תביעה כזו, כשנפגש עם הנציב העליון (13 באוקטובר ושבעה בדצמבר 1947). אולם, הלה הסתפק באמירה סתמית, ש"הממשלה אחראית לכל פעולת הלגיון הערבי". ב-12 בדצמבר 1947 הבהיר שר החוץ בוויין, בוויכוח שנערך בבית הנבחרים על הודעת הממשלה לסיים את המנדט ב-15 במאי 1948 ולפנות את הממשל האזרחי ואת הצבא מא"י, לאמור: "סוכם, שכל יחידות הלגיון יפנו מארץ-ישראל בזמן שיפנו הכוחות הבריטיים, ופינויים יושלם יחד עם השלמת הפינוי של הכוחות הבריטיים". נוסח זה אומץ ע"י דוברים בריטיים רשמיים במהלך החודשים הבאים. אולם, ימים ספורים אחר כך, חזר המלך עבד-אללה, בראיון עם כתב העיתון "אובז' רוור", על הצהרה שמסר שבועיים קודם, ואמר, כי הלגיון הערבי, שהושאל בשעתו למפקדת הצבא בא"י, לא יעזוב את הארץ עם הפינוי של הכוחות הבריטיים. הלגיון יישאר "לשם שמירה על האינטרסים ועל הזכויות של הערבים בא"י וכדי להגן עליהם מפני התקפה". על רקע התלקח-ויות הדמים שגברו מאז החלטת החלוקה וההכרזות של המלך עבדאללה – אין זה מפתיע שתשובת גולדה מאירסון לנציב העליון (שהפנה אותה ב-17 בדצמבר 1947 לנאמו של בוויין בבית הנבחרים) הייתה בוטה: "זה לא מספק אותנו, אין לנו אמון במקום ששומרים בו הלגיון הערבי, חיל הספר ושוטרים ערבים רוכבים במדבר". בתזכיר, שהעבירה לנציב בעקבות שיחתם, דרשה במפגיע, שיחידות הלגיון ויחידות חיל הספר יפנו בלא דיחוי מהאזורים היהודיים.

נציגי ממשלת בריטניה ודוברים רשמיים מטעמה ניסו, אמנם, מדי פעם להפיג מחששות מנהיגי היישוב בהבטיחם, כי "חיילי הלגיון יוצבו במידת האפשר, באזורים שבהם נוכחותם לא תגרום בעיות". אולם, בירושלים הודיעה לשכת המודיעין הממשלתית, בסמוך לאותו הזמן, שכל עוד נמשכות התקפות היהודים על הבריטיים, אנוסה הממשלה להשתמש בכל הכוחות העומדים לרשותה, ובכלל אלה גם חיילי הלגיון הערבי, כדי להגן על מתקניה. אף אם נתעלם מהפניית האצבע המאשימה כלפי הנהגת היישוב, שאינה מונעת מארגוני "הפורשים" לפעול נגד יעדים בריטיים, אין ספק, ההודעה מצביעה על בעיה אמיתית, שבה התחבט הממשל בירושלים, והיא מחסור בכוחות צבא בריטיים, שיוכלו בר-

זמנית לבצע את המדיניות השוטפת של הממשלה, להירתם למשימת הפינוי וגם לשמור על המחנות והמתקנים. קריץ-ג'ונס (Creech-Jones), שר המושבות, היטיב להגדיר את הקושי שבפניו נצבה הממשלה, בהבטיחו לנציגי הסוכנות היהודית בלונדון (23 בדצמבר 1947), כי הממשלה תדאג אמנם לפינוי חיילי הלגיון הערבי יחד עם הצבא הבריטי, אולם הוסיף "עד אז הם נדרשים [בארץ-ישראל] בגלל מחסור בכוח-אדם". הדברים נאמרו, יש לזכור, ע"י חבר הקבינט הבריטי, שהיה מוכר כבעל גישה חיובית לציונות, בשעה שתהליך הפינוי נמצא עדיין בראשיתו.

בהתנגשויות הדמים שהתחוללו בארץ נטלו קציני הלגיון וחייליו חלק פעיל גובר והולך. בתחילה מעורבותם הייתה עקיפה, והתבטאה, במיוחד, בהדרכה ובאימון הלוחמים הערביים המקומיים, בסיוע לגניבת נשק וציוד ממחנות, שעל שמירתם היו מופקדים, ועוד. כל אלה תוך הולכת שולל של המפקדים הבריטיים של הלגיון "באופן שצורה כלשהי לערבים, או התנגשות שלנו עם היהודים, תיראה כבלתי יוזמה, כמקריית בלבד, וכבאה לצורך הגנה עצמית" – כפי שהעיד עבד-אללה אל-תל בויכרונותיו.

במהלך החודשים הבאים עברו חיילי הלגיון להטרדות ולהתקפות ישירות. בחיפה, שבה נמצאו יחידות של הלגיון בשכונת לנוה-שאנן, לאחוזיה ולבת-גלים, פתחו באש על רכב יהודי, שנע בכבישים הסמוכים, ולתוך השכונות עצמן כמעט מדי יום. במחצית הראשונה של פברואר 1948 בלבד נהרגו מאש חיילי הלגיון ששה אנשים ונפצעו יותר מעשרים. כדי למנוע התלקחות כללית בעיר הנמל, אשר עלולה לשבש את המהלך הסדיר של הפינוי, הודיע בחמישה בפברואר מח"ט צנחנים 1, בריגדיר רום (Rome) כי חיילי הלגיון יוצאו מנוה-שאנן; ב-17 בפברואר, אמר גנרל סטוקוול (Stockwell), מפקד הדיוויזיה המוטסת 6 ומפקד פיקוד הצפון, למשלחת של נציגי הקהילה היהודית בחיפה, כי הוא מבין, ש"חיילי הלגיון הפכו מטרד לאוכלוסייה היהודית", והבטיח להעביר לרשויות המתאימות את דרישתם לסילוק חיילי הלגיון מהעיר. משנפגש עימם בשנית, כמה ימים מאוחר יותר, הודיע סטוקוול, כי יחידת הלגיון תוצא, אמנם, מהמחנה שנמצא בסמוך לשכונת אחוזה, אולם היא תועבר למחנה בת-גלים. הוא הסביר, כי הצבא אינו יכול להוציא את הלגיון כליל מחיפה-רבת, משום שאין ברשותו כוח חלופי. מסיבה זו גם תישאר יחידת הלגיון בנשר. ואכן, יחי-

דות של הלגיון נשארו בחיפה-רבת עד לראשית חודש מאי.

בירושלים, שבה נמצאו שלוש פלוגות משמר של הלגיון, לא היה המצב טוב יותר. הדרישות החוזרות להוצאתן מהעיר לא נענו; נהפוך הוא. "מקורות רשמיים" מסרו, בסוף מרס 1948, כי "הוחלט להשאיר יחידות מסוימות של הלגיון בירושלים ובסביבתה"; ואמנם, יחידות הלגיון, שנמצאו במחנה "אלעל-מיין", אשר חלש על שכונת מקור ברנך, היוו מקור בלתי פוסק להטרדת השכונות היהודיות בדרומה של ירושלים. אשר למקומות אחרים, ידועות במיוחד התקפת הדמים שביצעה יחידה של הלגיון, על שיירה שהייתה בדרכה לנוה-יעקב (24 במרס), ההפגזה הארטילרית על קיבוץ גשר (29 באפריל) וההתקפות החוזרות על ישובי גוש עציון (12 באפריל, ארבעה במאי, 12 – 13 במאי), אשר הסתיימו בכניעתו. עם זה יצוין, כי במקרים רבים היו ההתקפות פרי יוזמה של מפקדים מקומיים, נמוכים בדרגתם, כפי שעולה בבירור גם מעדותו של עבדאללה אל-תל. במקרה של הפגזת קיבוץ גשר נדרשה אפילו התערבות אישית של המלך עבדאללה, כדי להפסיקה.

מתברר שהדברים שהשמיע הגנרל מקמילן ב-26 באפריל 1948 באזני אליעזר קפלן וחיים הרצוג, כי "כל עוד נמצא הלגיון בארץ-ישראל, הוא נתון לפקודתו ונאסר עליו ללחום ביהודים", או דברי הרגעה נוסח "הלגיון הערבי קשור לבריט-ניה, אשר בשום נסיבות שהן לא תרשה לו לפעול נגדנו [היהודים]", אפשר שביטאו את המדיניות ואת כוונת הדוברים; אולם, בפועל, לא היה להם "כיסוי" מתאים בשטח. למען הדיוק ההיסטורי, יש לקבוע, כי פעילות יחידות הלגיון בוצעה, בדרך כלל שלא בידיעת הפיקוד הבריטי, קל וחומר שלא בעידודו. שכן, הפיקוד הבריטי, בכל הרמות, היה מעוניין באותו זמן בדבר אחד בלבד – להתפנות מארץ-ישראל, במהירות ובלא הפרעות. התנגש-ויות מזוינות יכלו לסכן את הפינוי, ואפילו לשבשו.

מנקודת הראות של ממשלת בריטניה היה לפעילות המזוינת של הלגיון גם היבט מדיני. כנזכר, חזרה זו וטענה, כי הלגיון מהווה חלק בלתי נפרד ממערך כוחותיה בארץ, והיא נוטלת על עצמה את האחריות המלאה לפעולותיו. השתתפות חיילי הלגיון בהתלקחות הבינ-עדתית, גרמה לממשלת בריטניה מבוכה לא מעטה, עת נדרשה לתת דין-

גב ההר — בשטח שהוקצה בתכנית החלוקה למדינה הערבית ואשר היה מלך עבדאללה שאף לספחו לממלכתו. בדיכוד עם הגברת קצב פינוי הכוחות הבריטיים, במיוחד מדרום וממרכז הארץ, גבר גם פינוי יחידות הלגיון. עוד בשישה בפברואר נסגר מחסן התחמושת המרכזי בואדי צראר וב-17 במרס דווח בעיתונות היומית, שאחרוני החיילים עזבו יום קודם את המחנה שבמקום. בסוף חודש פברואר הושלם פינוי פיקוד-משנה עזה, למעט בסיס רפיח; ב-16 במרס פונו שדה התעופה והבסיס הצבאי שבעקיר (תל-נוף); בשניים באפריל — מחנה בילו וב-15 — מחנה תל-ליטווינסקי (תל-השומר) — על שמירתם הופקדו יחידות של הלגיון. בשבועות אלה הצטמצם גם השטח שבו המשיכו כוחות בריטיים להחזיק בצפון הארץ. ואמנם, עד לאמצע חודש אפריל פונו גודד ממוכן 1 מצפון הארץ וגודד ממוכן 3 ממרכז הארץ וכל הכוח "הממוכן" של הלגיון התרכז בעבה"י. כן הושלמה הוצאת יחידות הלגיון מהשטח המוניציפלי של חיפה. בארץ נשארו עשר פלוגות משמר, שרובן התרכזו בגב ההר, משכם ועד לחברון (ראה טבלה מס' 2):

צפון הארץ: פלוגת משמר 2 בנשר (מחנה 145) ופלוגת ביטחון 1 בחוף חי'אט (מחנה 179).

מרכז הארץ ודרומה: פלוגה 6 בעזה ופלוגות 1, 14 בבית נבאללה, שעברו מסרפנד והחליפו את הפלוגות מגדוד ממוכן 3, שחזרו לעבה"י.

גב ההר: פלוגת משמר 9 ופלוגת ביטחון 2 בירושלים; פלוגת משמר 5 הוצבה בשכם, כדי לקיים את הביטחון בעיר ובמבואר תיה;

מפקדת אגד פלוגות משמר 2 ופלוגה 11 — ברמאללה;

פלוגת משמר 12 עם מחל-קות, בחלחול, בדהריה ובבאר-שבע.

פיזור פלוגות המשמר לאורך כביש שכם — חברון נועד לקיים את השקט בריכוזי האוכלוסיה, שדרכם עבר ציר הפינוי של הכוחות הבריטיים. שכן, הדאגה להבטחת תנועה חופשית בצירי הפינוי הייתה, בשבועות האחרונים של המנדט, האינטרס הראשון במעלה של המפקדה הבריטית. המלך עבדאללה מצידו היטיב לנצל את הסיטואציה החדשה: במסגרת מאמציו להפגין נוכחות בגב ההר ובאופן

חיילים בדואים של הלגיון בלבוש מסורתי

בשבועות האחרונים, ואפילו בימים האחרונים — ממש לפני תום המנדט. פינוי הלגיון השתלב בתכנית הכללית לפינוי הכוחות, שהוכנה במפקדת הכוחות בא"י, אולם ביצועו היה גמיש, ולוח הזמנים עבר שינויים רבים. בפועל, הותאם פינוי הלגיון לצרכי הצבא הבריטי, והותנה בקצב פינוי המחסנים והמצבורים, שעל שמירתם הופקדו יחידות הלגיון, ובקצב פינוי הכוחות הבריטיים.

ב-23 בפברואר עדיין נמצאו בארץ הגדודים הממוכנים 1, 3 במלואם ו-15 מתוך 17 פלוגות המשמר. גם במקומן של יחידות הלגיון לא חלו שינויים ניכרים, למעט מחצית גודד ממוכן 3, שעבר לבית נבאללה במקום שתי פלוגות של חיל הספר, שחזרו לעבה"י עם פירוק חיל הספר בחודשים ינואר — מרס 1948.⁴

פינוי היחידות הראשונות של הלגיון מא"י החל בשבוע האחרון של פברואר. עד לאחד במרס פונו פלוגה 3 מגדוד ממוכן 3, מאלג'יה שבנגב הצפוני וארבע פלוגות משמר: פלוגות 7, 8 מאזור חיפה ופלוגות 10, 11 ממנרה ומרפיח. כן החל מעבר פלוגות משמר מצפון וממרכז הארץ אל

וחשבון לפעילותה בבית הנבחרים בלונדון ובזירה הבין-לאומית. הנושא עלה תכופות על סדר היום של מועצת הביטחון ושל גופים אחרים של האו"ם, שבהם תבעו וחזרו נציגי הסוכנות היהודית, שבריטניה תדאג מייד להוציא את יחידות הלגיון מהארץ. לתביעה הצטרפו חברות אחרות. אולם, לא היה באלה כדי להניע את ממשלת הלייבור להורות על החשת הוצאת יחידות הלגיון מהארץ. פינוי יחידות הלגיון תאם את קצב הפינוי של הצבא מהארץ ואת צרכיו, כפי שעולה בבירור מדברי ראש לשכת המודיעין הממשלתית סטאבס (Stubbs), שהודיע ב-22 באפריל, כי עד 15 במאי "יגנו כוחות הלגיון הערבי על קווי תחבורה שבשימוש הצבא ועל מחנותיו". זו לא הייתה ההודעה הראשונה בנושא, וגם לא האחרונה.

פינוי הלגיון

דרכן של יחידות הלגיון לעבה"י הייתה קצרה; זו התנהלה בכיוון אחד — מזרחה ובדרך היבשה בלבד. לכן, בניגוד לכוחות הבריטיים, לא היה פינויו צמוד ללוח זמנים ולמצאי של רכבות ושל אוניות. ללגיון גם לא היו בארץ מאות אלפי טונות של ציוד מגוון במחסנים ובמצבורים, אשר צריך היה לפנותם קודם לפינוי הכוחות עצמם. לכן, ניתן היה לפנות את הלגיון

4. מכאן, שאת ההתקפה הרצחנית ב-14 בדצמבר 1947, ליד בית נבאללה, על השיירה שהייתה בדרכה לכך-שמן ביצעו חיילים מחיל הספר, שהיו מוצבים במחנה, ולא חיילים מהלגיון הערבי — טעות נפוצה בכתובים על מלחמת העצמאות.

ליגיונרים באימוני נשק

אולם, כלום מצטמצמת השאלה בשלוש פלוגות בלבד? הגרסה הבריטית הרשמית ברורה לגמרי: כבר ב־15 במאי קרא השגריר קאדוגן בפני חברי מועבי"ט מברק שקיבל ממשרד המלחמה, ובו הודיעה לונדון: "כל יחידות הלגיון הערבי עזבו את א"י, קודם לסיימו של המנדט, וחזרו לעבה". מתברר, כי הודעת משרד המלחמה לא הייתה מדויקת לגמרי. בפגישה פרטית עם ציר בית הנבחרים סדיני טילברמן טען שר החוץ בוויין (20 במאי), כי לפני תום המנדט עזבו כל יחידות הלגיון למעט פלוגה אחת, אשר "נבצר ממנה לחצות [מבעוד מועד] את הירדן". שר המלחמה הבריטי נתן פומבי לגרסה זו בתשובה, שמסר ב־31 במאי בבית הנבחרים:

בסוף אפריל עזבו כל יחידות הלגיון את א"י, למעט שתי פלוגות. באחד במאי העביר המפקד הכללי של הכוחות בא"י פקודות למפקדת הלגיון הערבי בדבר החזרת שתי הפלוגות הנותרות לעבה"י — עד ל־14 במאי. מפקדת הלגיון אישרה את קבלת הפקודות, ובשלושה במאי הוציאה הנחיות מפורטות בעניין. [אולם] במצב הנזיל שנוצר בא"י ערב חיסול המנדט, היו ביקורת ופיקוח בלתי אפשריים. עם זה אני בטוח, כי כל יחידות הלגיון עזבו בליל 14 — 15 במאי למעט,

ככל שרק ניתן". הוא מצא גם לנכון לשלוח איגרת לציר בריטניה ברבת-עמון, אלק קירקברייד, להודיע לו שעל כל יחידות הלגיון להימצא מחוץ לגבולות א"י, לא יאוחר מ־12 במאי, שכן אחרי תאריך זה יראה הצבא בלגיון, שיימצא בארץ "כוח עויין". ניתן לשער, כי על הציר קיר-קברייד היה להעביר את תוכן האיגרת למלך עבדאללה ולמפקד הלגיון, בישיבת מטה מפקדת הכוחות, שנערכה ב־30 באפריל, הורה ראש המטה להוציא את פלוגות המשמר, למעט אלה שנמצאו בשכם ובירושלים שתאריך פינויין נקבע ל־14 במאי. אולם, דומה ששום דבר לא נעשה. בעשרה במאי עדיין נמצאו חמש פלוגות המשמר במקומותיהן, שכן יומיים לאחר מכן עלתה שאלת פינויין שוב על סדר היום של ישיבת מטה מפקדת הכוחות.

מה אירע, אם כך, לחמש פלוגות המשמר בימים האחרונים שלפני תום המנדט? התשובה ברורה לגבי שתי פלוגות המשמר שנמצאו בירושלים — אלה פונו ממנה בסמוך מאוד לפני שהחיל הבריטי האחרון עזב את העיר, בשעות הבוקר המוקדמות ב־14 במאי. זאת, למרות שעבדאללה אל-תל ניסה, לדבריו, לקבל אישור מגלאב להשאיר בירושלים לפחות פלוגה אחת, ואפילו לא במדי הלגיון. אשר לשלוש הפלוגות הנותרות ברשותן גרסות סותרות.

זה להבטיח את מעמדו שם אחרי החמישה-עשר במאי, החלו יחידות משנה של פלוגות המשמר ללוות שיירות ערביות, שנעו בין הערים: שכם — ירושלים, ירושלים — חברון, חברון — באר-שבע.

עם זאת, קטע הכביש ירושלים — חברון נשאר באחריות הבריטים ויחידות מחטיבת חי"ר 2 שבירושלים סיירו לאורכו. ככל הנראה, כדי להבטיח את התנועה ליישובי גוש עציין (דבר שלא מנע את אסון שיירת נבידניאל ב־27 במרס).

ב־23 באפריל עזבו פלוגות המשמר 1, 14 את בית-נבאללה, ופנו מהארץ. שלא כמקובל, פרסמה לשכת המודיעין הממ"ר שלתית, ב־26 בחודש, הודעה על פינויין, והוסיפה, כי הן פונו בהתאם למדיניות הממשלה להחזיר לעבה"י חיילים, "אשר תפקידם בא"י הסתיים". הסבר אפשרי להודעה החריגה הוא הרצון להוכיח, כי ממשלת בריטניה אכן מממשת את התחייבותה להשלים את פינוי הלגיון מא"י לפני תום המנדט.⁵

בהתאם לתכנון מוקדם, אמורות היו פלוגות המשמר האחרונות להתפנות מחיפה-רבתני בשבעה במאי. כיבוש חיפה ע"י ה"הגנה" (22 — 23 באפריל) יצר מצור את חדשה שהחישא את פינויין. בשבוע האחרון של אפריל עזבה פלוגת המשמר את המחנה שליד נשר; ב־29 בו סיכמו נציגי ה"הגנה" עם הגנרל סטוקוול, כי פלוגת המשמר בטירה תפונה — לא יאוחר מארבעה במאי — ושום יחידות של הלגיון לא יורשו לשוב לחיפה-רבתני. ואמנם, זו עזבה את המחנה בשניים במאי ועיתונות יום המחרת יכלה להודיע לקוראייה, כי "היחידה האחרונה של הלגיון עזבה את אזור חיפה".

אחרי הפינוי ממרחב חיפה, עדיין נמצאו שש פלוגות משמר בתחומי א"י המנדטורית: פלוגה בעזה, שתי פלוגות בירושלים ושלוש בגב ההר.⁶ הפלוגה מעזה עזבה בשמונה במאי, ואילו פינויין של הפלוגות הנותרות (ירושלים וגב ההר) תוכנן לשבעה במאי.

ב־26 באפריל אמר הגנרל מקמילן לנציגי הסוכנות היהודית, אליעזר קפלן וחיים הרצוג, כי הוא מעוניין להוציא את יחידות הלגיון, שנשארו בארץ, "מוקדם

(5) אלכסנדר קאדוגן (Cadogan), ראש המשלחת הבריטית לא"י, אמר זאת בדיון במועבי"ט (16.4.48), ושר החוץ בוויין חזר על כך ב־28 באפריל בפראלמנט.

(6) במסגרת קביעת עובדות בשטח והפגנת נוכחות תפסה ב־28 באפריל יחידת-משנה, כנראה מהפ"לוגה בשכם, את משטרת טול-כרם, שפנתה באותו יום ע"י השוטרים הבריטים.

אולי, פלוגה אחת אשר אפשרי, כי לא הספיקה לחצות את הגבול לפני ליל 14 – 15 במאי.

גלאב כתב כמה פעמים (כל פעם בנוסח שונה במקצת), כי כל יחידות הלגיון נמצאו ב-13 במאי בעבר-הירדן, למעט פלוגה מוקטנת שמצאה עצמה מנותקת בחברון, וחיללים בודדים שנשארו ברמאללה.

לעומתו, סיפר עבדאללה אל-תל, כי בתשעה במאי, כאשר ניגש לארגן את גדוד חי"ר 6, מצא ביריחו ארבע מתוך חמש פלוגות המשמר, שעמדו להיכלל בגרודו (הפלוגה החמישית, פלוגת משמר 12, נמצאה, גם לדבריו, בחברון). כן הביא אל-תל בספרו את הסד"כ ואת ההיערכות המפורטת של הלגיון, נכון ל-13 במאי בשעות הערב. מנתוניו עולה בבירור, כי בתחומי א"י נמצאו גדוד 5 (באזור רמאללה – שכם), גדוד 6 (יריחו ובקעת הירדן), פלוגת המשוריינים של גדוד ממוכן 1 ואחת מפלוגות החי"ר של גדוד ממוכן 2 (שתי הפלוגות ברמאללה). אלה נמצאו באותם אזורים גם בבוקר ה-15 במאי (המנדט הסתיים, כידוע, ב-142359). חיזוק לדברי אל-תל אפשר למצוא, אולי, בדיווח של כתב סוכנות הידיעות UP מ-12 במאי, שהיחידות האחרונות של הלגיון נכנסות לא"י ותופסות עמדות בחלקים הערביים של הארץ, ובמיוחד בסביבת יריחו. הכתב הוסיף: "ככל הנראה נמצא כבר כל הלגיון הערבי, בפועל, בארץ-ישראל". כן ברור, מעל לכל ספק, כי שתי פלוגות של גדוד 6 נטלו חלק, ב-12 – 13 במאי, בקרב האחרון על גוש עציין. וכיצד יש להבין את ההודעה, שמסר רשמית לייטננט-קולונל נורמן (קצין המודיעין במפקדת הכוחות הבריטיים בארץ-ישראל) ב-13 במאי לקצין הקישור של הסוכנות היהודית, ולפיה הלגיון הערבי אינו נתון עוד לפקודתה של בריטניה? האם הייתה הודעתו רק תגובה להודעת דובר הסוכנות היהודית בירושלים, שקבע ב-11 במאי, כי בתחומי א"י נמצאים עדיין כמה אלפי חיילים של הלגיון הערבי? דובר הסוכנות הזכיר, כי ממשלת המנדט הודיעה וחזרה, כי תפנה את כל כוחות הלגיון לפני 15 במאי. מאחר ונשארו ארבעה ימים בלבד עד לסיום המנדט, מחכה הסוכנות להודעה ברורה של הממשלה על הרצאת הלגיון. או שמא זו הייתה תגובה למחאה שהגיש ב-12 במאי הרב פישמן (לימים מימון), באי-כוח "הי"ג" (מינהלת העם) בירושלים, למזכיר הראשי של ממשלת המנדט על השתתפות יחידה של הלגיון בהתקפה על גוש עציין. הרב

פישמן ביקש לדעת מה מתכוונת הממשלה לעשות כדי למנוע התקפות נוספות. כך או כך, ב-14 במאי שלח משה שרת מברק מחאה לקאדוגן, וביקש, שהלה יתרץ את הסתירה שנוצרה בין הצהרתו במועבי"ט (16 באפריל) לבין השתתפות יחידות של הלגיון בהתקפה על גוש עציין. שרת סיים בקביעה, שלפי החוזה האנגלו-עברי-ירדני נושאת בריט-ניה באחריות מלאה לכל פעולות הלגיון.

סיכום

בחנינת שתי הגרסות מביאה אותנו למסקנה, כי הגרסה הרשמית לוקה בחסר. אין זה אומר, בהכרח, שמפקדת הכוחות בא"י לא נתנה פקודות מתאימות להוצאת כל יחידות הלגיון מהארץ, לפני תום המנדט. אולם ברור, כי לא עשתה די כדי לוודא שהפקודות אמנם יבוצעו הלכה-למעשה. יתר-על-כן, לא ממשלת בריט-ניה ולא מפקדת הכוחות בארץ, קיימו בקרה מספקת על פעילות יחידות הלגיון בארץ בשבועיים האחרונים של המנדט; זאת למרות התלות המוחלטת של עבה"י, ובמיוחד של הלגיון הערבי, בבריטניה. לכן יכול גלאב בשבועיים הראשונים של מאי להכשיר את הציר יריחו – ביתניה – רמאללה, כציר חלופי לכביש יריחו – ירושלים וכדרך קצרה להעלות כוחות מבקעת הירדן לגב ההר; להורות על כיבוש ישובי גוש עציין, במטרה לסלק איום אפשרי מצד מגיני הגוש על התנועה בציר ירושלים – באר-שבע; ואולי, גם להציב עוד לפני תום המנדט, כוחות בחאן-אל-אחמר כדי ליצור "קרב קפיצה" להתקפה על ירושלים (אין לנו ביטחון מוחלט, שהצבת הכוחות בחאן-אל-אחמר נעשתה לפני תום המנדט ולא ב-15 במאי בבוקר).

אין ספק, העובדה שלא כל יחידותיו פונו מהארץ ופעילותו הגלויה בשבועיים האחרונים שלפני סיום המנדט הציבו את הלגיון הערבי במצב פתיחה נוח ועדיף, עת נפתחה המלחמה הסדירה של מדינת ערב בישראל.

לקריאה נוספת

העבודה מתבססת, רובה-ככולה, על חומר המצוי בארכיון צה"ל, בארכיון תולדות ההגנה, בגנון המדינה ובארכיון הציוני המרכזי וכן על עיתונות יומית של התקופה.

תולדות הלגיון הערבי והתפתחותו עד לסתיו 1947 נסקרו בין היתר, בפרסומים האלה:

1. אגרא [אלעזר "לסיה" גלילין], צבאות הער-בים בדרונו על רקע עמיהם ומדיניותיהם, תל-אביב, "מערכות" (חנוכה תש"ח), עמ' 111 – 145. הספר הוא מהדורה, שנועדה לציבור הרחב של הגרסה הראשונה, שהתפרסמה בכותרת זהה בחוברת מערכות מ"ה,

ינואר 1948. קובצו בו סדרה של סקירות על צבאות המדינות הערביות השכנות, שהי וותה סיכום המידע שהצטבר עד לשלהי 1947 בשירות הידיעות של ה"הגנה".

2. פרופ' אוריאל זן, "אמירות עבר הירדן 1921 – 1946", ההסטוריה של ארץ-ישראל, כרך תשיעי – המנדט והבית הלאומי (1917 – 1947), ירושלים, כתר (1982), עמ' 316 – 327 (מאמר מצוין, כתוב בלשון תמצוי-תית ומרוכות. התפתחות הלגיון נסקרת בו על רקע תולדות אמירות עבה"י והתפתחותה; ר' במיוחד ע"ע 319, 320, 322, 325 – 326).

תיאורים חד-צדדיים וחלקיים, המשקפים את נקודת המבט הערבית, אצל:

1. זיכרונות עבדאללה אל-תל (תרגום היושע חלמיש), תל-אביב, "מערכות" (מרס 1960), עמ' 15 – 45, 57 – 75 מביאים את התפתחות הלגיון הערבי במחצית השנה שקדמה ל-15 במאי 1948, מנקודת מבטו של מי שהיה מפקד גדוד חי"ר 6 של הלגיון הערבי (למרות התיאור החד-צדדי והלא תמיד מדויק, חשי-רותו של הספר נעוצה בכך שהמחבר שילב בתיאורו מסמכים והתכתבויות פנימיים לא מעטים, אפילו בחירתם סלקטיביות).

Lt. General Sir John Bagot Glubb (Glubb Pasha), *A Soldier with the Arabs* (London, Hodder and Stoughton, 1975). יש להתייחס לספר, שכתב מי שהיה מפקדו של הלגיון הערבי במשך 18 שנים, בזהירות רבה. הספר ממשיך בתיאור הלגיון, עד הדחתו של המחבר, ב-1956.

J.B. Glubb, *The Story of the Arab Legion* (London, Hodder & Stoughton, 1948) מפרט את תולדות הלגיון עד גמר מלחמת העצמאות (הספר השני ממשיך אותו, עד 1956. הפרקים V-I, עד עמוד 101).

